

УДК 82.7.08(470)

Н. Н. Ступницька

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Понятийный аспект детской литературы как явления общелитературного процесса

Ступницька Н. М. Понятійний аспект дитячої літератури як явища загальнолітературного процесу. У статті розглядаються підходи до визначення поняття «дитяча література». У статті зазначено, що місце дитячої літератури в загальному літературному процесі, критерії та особливості її виділення, як окремого компонента розвитку літератури, як і раніше є предметом жвавих дискусій дослідників. Стверджується, що література для дітей не є відокремленим феноменом загальнолітературного процесу, вона підпадала під вплив не тільки фольклору, а й основних літературних напрямів і течій. У статті підкреслено, що література взагалі, і дитяча, зокрема, є частиною суспільно-історичного контексту, зі зміною якого, змінюються соціальні, релігійні та сімейні традиції дитячого кола читання. Виявлено, що соціально-культурний контекст більшою мірою зумовлює у кожний конкретний історичний період пріоритетність функцій дитячої літератури як специфічного словесно-художнього мистецтва, яке тісно пов'язане з процесами виховання і освіти.

Ключові слова: дитяча література, літературний процес, фольклор, літературний напрям, суспільно-історичний контекст, коло читання.

Ступницькая Н. Н. Понятийный аспект детской литературы как явления общелитературного процесса. В статье рассматриваются подходы к определению понятия «детская литература». В статье отмечено, что место детской литературы в общем литературном процессе, критерии и особенности ее выделения, как отдельного компонента развития литературы по-прежнему является предметом оживленных дискуссий исследователей. Утверждается, что литература для детей не является обособленным феноменом общелитературного процесса, она подвергалась влиянию не только фольклора, но и основных литературных направлений и течений. В статье подчеркнуто, что литература вообще, и детская, в частности, является частью общественно-исторического контекста, с изменением которого, меняются социальные, религиозные и семейные традиции детского круга чтения. Выведено, что социально-культурный контекст в большей степени предопределяет в каждый конкретный исторический период приоритетность функций детской литературы как специфического словесно-художественного искусства, которое тесно связано с процессами воспитания и образования.

Ключевые слова: детская литература, литературный процесс, фольклор, литературное направление, общественно-исторический контекст, круг чтения.

Stupnitskaya N. N. Conceptual aspect of children's literature as a phenomenon of the general literary process. The article deals with approaches to the definition of the concept of "children's literature". It is noted in the article that the place of children's literature in the general literary process, the criteria and peculiarities of its separation, as a separate component of the development of literature, is still the subject of lively discussions among researchers. It is asserted that literature for children is not an isolated phenomenon of the general literary process; it has been influenced not only by folklore, but also by major literary trends and tendencies. It is emphasized in the article that literature in general, and children's one in particular, is a part of the social and historical context and the social, religious and family traditions of the children's reading circle are changing because of the developing of the social and historical context. It is revealed that the social and cultural context predetermines in every concrete historical period the priority of the functions of children's literature as a specific verbal and artistic art which is closely connected with the processes of upbringing and education.

Key words: children's literature, literary process, folklore, literary trends, social and historical context, reading circle.

Літературний процес, представляючи собою культурно-історичне і соціальне явище, охоплює писальські твори різних жанрів, напрямів і епох. Одним із суттєвих компонентів цього процесу є література для дітей. Вокруг особливостей і жанрового своєобразія дитячої літератури по сей день не стихають спори в літературознавчій середі.

Ціль даної статті полягає в тому, щоб продемонструвати існуючу дискусію навколо поняття «дитяча література», виявити ставлення дослідників до місця дитячої літератури в загальному літературному процесі.

Актуальність вибраної теми обумовлена невідомою важливістю якості дитячої і юнацької читання, його ролі в вихованні і формуванні особистості і загальної зацікавленості в цьому аспекті достатньо

широкого кола осіб: філологів, педагогів, письменників, батьків.

Собственно поняття «дитяча література» до сих пор не має однозначного визначення, підразумеваючи, головним чином, літературу для дітей і юнацтва, котра, по думці І. П. Мотяшова, «включає в себе твори, адресовані читачам молодшого, підліткового або юнацького віку, а також деякі інші літературні твори, що входять до кола дитячої або юнацької читання» [1: 91].

Місце дитячої літератури в загальному літературному процесі, критерії та особливості її виділення, як окремого компонента розвитку літератури по-прежнему є предметом оживлених дискусій дослідників. Так, з точки зору І. Г. Минераловой [7], Е. Е. Зубаревой [3], І. П. Лупановой [6], літературу для дітей не слід відокремлювати від «дорослої» літератури і виходити з колективності

эстетических свойств этих словесно-художественных пластов. З. А. Гриценко [2], И. Н. Крамов[4], Н. Л. Лейдерман [5] рассматривают детскую литературу как разновидность массовой культуры с невысоким художественным уровнем.

Вызывает интерес подход к пониманию детской литературы современной украинской исследовательницы В. В. Кизиловой: «Література для дітей та юнацтва – художні твори різних родів і жанрів, що на рівні своєї формозмістової єдності адресовані читачу відповідної вікової категорії, задовольняють його емоційні, естетичні й етичні запити, можуть мати подвійну рецепцію (дитина й дорослий), взаємозалежні від законів, властивих художній словесності загалом. У літературі про дітей віковий критерій не є визначальним. Твори, у яких головними героями є діти, можуть бути цікавими і дорослому, і дитині. Їхній фабульний стрижень часто доступний молодшому читачу, водночас глибина проблематики потребує інтелектуального сприймання, аналітичних міркувань тощо. Дитяча література створена безпосередньо дитиною. Це явище дитячої субкультури, що демонструє неповторний дитячий світ, його інтелектуальний та емоційний рівень. “Література для дітей та юнацтва”, “література про дітей”, “дитяча література” не є остаточно внутрішньозамкненими системами, а швидше частинами однієї метасистеми, що постійно взаємодіють і взаємозбагачуються» [10: 11].

Несомненно заслуживает внимания подход И. Г. Минераловой к пониманию детской литературы, полагающей, что это литература, «которая изначально адресована детям, а также литература, которая, не будучи предназначенной детям, с течением времени включается в круг детского чтения» [7: 12]. Осмыслив базисные концепты, на которых основывается возникновение и дальнейшее становление детской литературы И. Г. Минералова приходит к выводу: «Итак, детская литература – это мир художественных произведений о том, что такое и кто такой ребёнок, что такое его микрокосм и что такое его макрокосм, т. е. всё, окружающее его» [7: 18].

Литература для детей не является обособленным феноменом общелитературного процесса, она подвергалась влиянию не только фольклора, но и основных литературных направлений и течений. Учитывая специфику читательской аудитории детской литературы, следует отметить, что в целом она согласуется с направленностью развития общего литературного процесса, но не с абсолютной точностью. В истории развития литературы для детей выделяются такие же периоды и направления, что и в общем литературном процессе, однако своеобразие направленности развития литературы

для детей, в основную задачу которой входит создание произведений ориентированных на «особенных» читателей, подтверждается многочисленными фактами. Рассматривая основные принципы классицизма, заключающиеся в необходимости для автора следовать правилу «трех единств»: времени, места и действия, замечаем, что они вступают в определенное противоречие с особенностями восприятия мира детьми, не приемлющими жесткой регламентированности и ортодоксальности.

Романтический же взгляд на мир, напротив, импонирует детям и подросткам, которых привлекает герой, типичный для писателей-романтиков, а именно: «человек с особенно сильными чувствами, с неповторимо острой реакцией на мир, отвергающий законы, которым подчиняются другие» [8: 271]. Юному читателю импонируют исключительные обстоятельства, в которых оказывается романтический герой, зачастую наблюдается идентификация себя с главным героем произведения, сопереживание ему.

Исходя из этого, с нашей точки зрения, многие формы изображения действительности, свойственные сентиментализму, оказываются близкими детям и подросткам, в частности своеобразный дидактизм, исповедуемый многими писателями-сентименталистами:

«...сентиментализм насковзь дидактичен, подчинён воспитательным задачам, но это дидактизм особого рода. Если писатели-классицисты стремились воздействовать на разум читателей, убедить их в необходимости следования непреложным законам морали, то сентиментальная литература обращается к чувству. С особым удовольствием она описывает величественные красоты природы, уединение на лоне которой становится мощным средством воспитания чувствительности, апеллирует к религиозному чувству, живописует тихие радости семейной жизни, нередко противопоставляемые государственным добродетелям классицизма, изображает различные трогательные ситуации, одновременно вызывающие у читателей и сострадание, и радость от ощущения своей душевной чуткости» [8: 291].

Тематика произведений для детей и юношества, жанровые предпочтения, стилистические и языковые особенности и другие аспекты данного спектра литературы, несомненно, принадлежит к историческим категориям. Литература вообще, и детская, в частности, является частью общественно-исторического контекста, с изменением которого, меняются социальные, религиозные и семейные традиции детского круга чтения. Неизбежно изменяются идеологические установки общества, художественные предпочтения и вкусы, что обуславливает изменения в программах воспитания и образования,

влекущее за собой формирование соответствующих принципов отбора произведений для массового выпуска и наполняемость библиотек, в том числе, и домашних.

Социально-культурный контекст в большей степени предопределяет в каждый конкретный исторический период приоритетность функций детской литературы как специфического словесно-художественного искусства, которое тесно связано с процессами воспитания и образования. Особенности социокультурной ситуации современного общества следует учитывать не только авторам, пишущим для детей и юношества, но, возможно, в значительно большей степени тем, кто организует и направляет детское чтение (родители, воспитатели, педагоги и т. д.): «Результаты окремих досліджень соціології читання з погляду місяця книги в системі сучасних комунікативних засобів засвідчують загальне падіння рівня читацької активності, пріоритет аудіовізуальних засобів отримання інформації. ... основний мотив читання художніх творів сучасних

школярів має прагматичний характер і пов'язаний з необхідністю реалізації навчальних програм. Серед загальних закономірностей процесу сприйняття художніх творів у соціології читання вчені виділяють залежність типологічних літературних уподобань від вікових особливостей сприйняття та серйозні суперечності між власним читацьким досвідом учнів і нормативним читанням, пропонованим шкільними програмами з літератури» [9: 12].

Собраний в данной статье материал позволяет сделать вывод, что существует множество подходов к определению понятия «детская литература», которая органично входит в общелитературный процесс, составляя его неотъемлемую часть, но, в то же время, являясь его самостоятельным компонентом. Развернувшаяся в литературоведческой среде полемика, касающаяся понятия «детская литература», обилие работ, касающихся данного аспекта, свидетельствует об актуальности и перспективности дальнейшего изучения этого вопроса.

Література

1. Мотяшов И. П. Детская литература / И. П. Мотяшов // Литературный энциклопедический словарь; под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – С. 91–95.
2. Гриценко З. А. Детская литература. Методика приобщения детей к чтению / З. А. Гриценко. – М.: «Академия», 2004. – 320 с.
3. Зубарева Е. Е. Несущие тягу земную: Очерки / Е. Е. Зубарева. – М.: Детская литература, 1980. – 192 с.
4. Крамов И. Н. В зеркале рассказа / И. Н. Крамов. – М.: Советский писатель, 1986. – 271 с.
5. Лейдерман Н. Л. Между хаосом и космосом. Рассказ в контексте времени / Н. Л. Лейдерман, М. Н. Липовецкий // Новый мир. – 1991. – № 7. – С. 240–257.
6. Лупанова И. П. Полвека: Очерки / И. П. Лупанова. – М.: Детская литература, 1969. – 672 с.
7. Минералова И. Г. Детская литература: Учебное пособие для высших учебных заведений / И. Г. Минералова. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.
8. Энциклопедический словарь юного литературоведа; сост. В. И. Новиков. – М.: Педагогика, 1988. – 416 с.
9. Ісаєва О. О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: автореферат на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, спеціальність 13.00.02 – теорія і методика навчання зарубіжної літератури / Олена Олександрівна Ісаєва. – Київ, 2004. – 40 с.
10. Кизилова В. В. Жанрова-стильова еволюція прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття: автореферат на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук, спеціальність 10.01.02 – українська література / Віталіна Володимирівна Кизилова. – Київ, 2014. – 47 с.

УДК 821.161.1 – 3 Баршев

В. В. Виниченко

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Лики танатологического в творчестве Н. Баршева: пустота, свист и молчание

Виниченко В. В. Образи танатологічного у творчості М. Баршева: порожнеча, свист та мовчання. У статті досліджено форми художньої репрезентації смерті у творчості М. Баршева. Однією з найбільш поширених форм такої репрезентації виявляється порожнеча, що дає змогу вписати твори письменника в широкий літературний контекст (творчість символістів, оберіутів, проза А. Платонова). Показано, що подолання смерті пов'язане з образом винахідника, який одержав іронічне переосмислення в «Літаючому Фламандріоні», мотивами польоту та сліпоті/прозоріння. Багатолике «Ніщо» у М. Баршева протистоїть світові речей, який у своїй гіпертрофованій формі ризикує перетворитися на безглуздий хаос, «вогнь речей» (за А. Ремізовим). Розглянуто звукове оформлення танатологічного (мотиви свисту, колокольного дзвону), а також зв'язок мотивів мовчання (німоти, тиші) та смерті.

Ключові слова: танатологічні мотиви, порожнеча, М. Баршев, ОБЕРІУ, А. Платонов.